

YÜKSEKÖĞRETİM FİNANSMANINDA FAYDA-MALİYET ANALİZİ

Filiz GÖLPEK (*)

Özet: Birçok ülkede kaynakların en çok yarar sağlayacak şekilde ihtiyaçlar arasında dağıtılması son derece önemlidir. Bu, etkinliğin sağlanması ile mümkündür. Eğitimle ilgili olarak etkinlik ise, eğitim kaynaklarını en çok yarar sağlayacak şekilde eğitim kademeleri arasında dağıtılmasıyla ilgilidir. Bu çalışmada, önce eğitimin finansmanı, etkinlik ve fayda-maliyet analizi teorik çerçevede ele alınmış, daha sonra literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, fayda-maliyet analizlerinden elde edilen bulgulara göre etkin bir finansman politikası önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, finansman, etkinlik, fayda, maliyet.

Benefit-Cost Analysis in Financing of Higher Education

Abstract: In many countries, most of the resources needed to ensure benefits are distributed among is extremely important. This is possible through the provision of efficiency. If the efficiency related to education, education resources that will benefit the most from the deal is based on educational levels. In this study, priority, financing of education, efficiency and benefit-cost analysis is explained in the framework of theoretical, then made a literature review. In conclusion, according to the findings of benefit-cost analysis, an efficiency financial policy is proposed.

Key Words: Education, financing, efficiency, benefit, cost.

(*) Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi,
(e-mail: fgolpek1@anadolu.edu.tr)

Giriş

Modern devlet anlayışıyla devletin fonksiyonları artarken buna paralel olarak kamu harcamaları da artmaktadır. Ancak, gereksinmeler karşısında kaynaklar sürekli olarak yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, var olan kaynakların en uygun şekilde kullanımını sağlamak amacı ile devletin yürüttüğü hizmetlerin fayda ve etkinliğini arttırmak, diğer bir deyişle, kamu hizmetlerinin maliyetleri ile faydası arasında bir ilişki kurarak, faydasının maliyetinden fazla olmasını sağlamak gerekmektedir.

Bu düşünceler gelişerek, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren fayda maliyet analizine dönüşmüştür. Daha sonra bu analiz, kamu harcamalarının özellikle kamu yatırım projelerinin değerlendirilmesinde kullanılan bir analiz yöntemi olmuştur. Bugün bu analiz, yatırım projelerinin maliyet ve faydalarının bugünkü değerini karşılaştırma olanağı sağlayan, paranın zaman değerini de dikkate alan teknikleri ile en çok kullanılan yöntemi haline gelmiştir.

Bununla birlikte, fayda-maliyet analizi, nicel veriler yoluyla bireylere alternatif yatırımlar arasında bir değerlendirme imkanı verirken, diğer taraftan kamu için eğitim politikalarının tespitinde ve özellikle etkin bir finansman yapısının belirlenmesinde önemli bir rehberlik hizmeti görmektedir.

1. Eğitim Finansmanı ve Etkinlik Kavramı

Birçok ülkede eğitimin temel finansman biçimi kamusal kaynaklar olup alternatif yatırım alanları karşısında eğitim için önemli miktarlarda kaynak kullanılmaktadır. Mesela, bir üniversite mezununun maliyeti Aşağı-Sahra Afrikası'nda fert başına GSMH'nın 8 katı, bütün gelişmekte olan ülkelerde ise 3.7 katıdır (Weidman, 1995). OECD ülkelerinde, yükseköğretimdeki her bir öğrenci başına (AR-GE harcamaları dahil) ortalama 13.343 \$; Türkiye'de ise 3.462 \$'dır. OECD ülkelerinde devlet tarafından öğrenci başına eğitim kurumlarına yapılan harcamanın kişi başına milli gelire oranı ortalamaları okul öncesi eğitim için %17, ilkökul düzeyi için %20, ortaöğretim için %26, yükseköğretim için %42'dir (AR-GE harcamalar dahil). Yani, ilkökoldan yükseköğretim sonuna kadar yapılan öğrenci başına harcamaların ortalama oranı %26'dır. Sadece yükseköğretim için Avustralya'da bu oran %48; İsviçre'de %67, ABD'de %63'dür. Yükseköğretim süresi boyunca öğrenci başına *kümülatif harcama* rakamları şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Tüm yükseköğretim dönemi boyunca (OECD ülke ortalaması 4.2 yıl olarak alınmış) 42.906 \$'dır. Bu rakam İsviçre'de 73.320; İsveç'te 69.981; Kore'de 8.890; Yunanistan'da 8.270 ve Macaristan'da 6.052 \$'dır. Özel harcamalar içinde yer alan ailelerin eğitim harcamalarının oranı ise oldukça düşüktür. Bu oran, Yunanistan da %0.4; Hindistan'da %0.2 ve Türkiye'de %4.2'dir (OECD, 2008). OECD ortalamasına göre, GSMH'daki artış hızına oranla ilk-

ortaöğretim harcamalarındaki artış hızı yakın oranlarda yükseköğretim alanında da görülmektedir.² (OECD, 2009).

Bu sonuçlar, birçok ülkede eğitimin her kademesine ekonomik gelişmişlik göstergelerine kıyasla çok daha fazla harcama ve yatırım yapıldığını, özellikle yükseköğretim kademesinin son derece pahalı bir hizmet olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlar, aynı zamanda, etkinlik ile ilgili sorunları da ima etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kıt kaynaklar söz konusu olduğu için eğitim harcamaları, diğer ekonomik faaliyetlerle yoğun bir rekabet içindedir. Bu nedenle, hangi ekonomik faaliyete daha fazla yatırım yapılacağı önem kazanmaktadır. Bu ise, en iyi mal bileşiminin üretimi için en iyi girdi bileşimi kullanılması olarak tanımlanan tahsis etkinliği sorununu yaratmaktadır.

Tahsis etkinliği, sistemin net sosyal faydasını maksimum yapacak hizmet miktarının belirlenerek aşırı veya eksik üretim-tüketim söz konusu olmayacak şekilde kaynakların dağıtılmasıyla ilgilidir. Eğitimle ilgili olarak tahsis etkinliği, kıt kaynakların varlığında, eğitim kaynaklarını en çok yarar sağlayacak şekilde eğitim kademeleri arasında dağıtılmasıyla ilgilidir. Buna göre, eğitimde etkinlik, eğitim kurumlarının maliyetleri ile elde ettiği faydalarının değerlendirilmesini içermektedir (Aslan, 2002:226). Bu değerlendirmede ise kullanılan teknikler şu şekilde sıralanabilir: dışsal verimlilik (external productivity), içsel etkinlik (internal efficiency), maliyet-etkililik (cost-effectiveness) ve fayda-maliyet analizi teknikleridir.

Dışsal verimlilik, bir eğitim sisteminin çıktıları olarak öğrenme sonuçlarının maliyeti ile bu sonuçların uzun vadede ortaya çıkardığı kümülatif faydalar arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Aslan, 1998:304).

İçsel etkinlik, bir sistemin çıktılarıyla bunları üretmek için gerekli girdiler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Aslan, 1998:305). Yani, öğrenme sonuçlarını çıktı olarak tanımlarsak, öğrenmeyi azaltmadan maliyetlerin azaltılması veya maliyetler sabitken öğrenme sonuçlarının artırılması yoluyla bir eğitim sisteminin içsel etkinliği artırılabilir.

Maliyet-etkililik (cost-effectiveness) analizi, eğitim yatırımlarında daha kolay uygulanabileceği ileri sürülmekte başarı gibi çıktıları piyasa fiyatına bağlı olmadan ölçmektedir. Bu analizde, projenin amacı veri olarak alınmakta ve bu amaca ulaşmak için kullanılacak en etken yol tespit edilmektedir (Coombs ve Hallak, 1987:12). Diğer bir deyişle, maliyet-etkililik analizi; bir projenin veya bir etkinliğin toplam girdileri/maliyetleri ile çıktıları/amaçları arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan bir tekniktir. Bu teknikte, hem maliyet, hem de etkinlik sayısallaştırılmaları parasal değerler dışında yapılmaktadır. Bu yönüyle analiz, askeri, savunma gibi kamu politikalarının parasal olmayan açıdan değerlendirilmesini sağlayabilir (Stiglitz, 1994:322). Ancak, eğitimdeki amaçları ve faydayı belirlemede ve ölçmedeki zorluklar nedeniyle maliyet-etkililik analizini, eğitime güvenilir olarak uygulamak diğer alanlarda olduğundan daha güçtür. Hatta bazı

² GSMH artış hızı; 2000=100 dersek; 1995 yılı 83, 2006 yılı 119'dur. İlk-ortaöğretim harcamalarındaki artış hızı; sırasıyla 87 ve 121'dir. Yükseköğretim harcamalarındaki artış hızı; sırasıyla 83 ve 130'dur.

araştırmacılar, bunun olanaksız olduğunu savunmuşlardır. Örneğin, Fielden ve Pearson (1988), maliyet-etkililik analizini uyguladıkları çalışmalarının sonucunda “*Son yıllarda okullarda, üniversitelerde ve eğitim kuruluşlarında kullanılan bilgisayar destekli öğrenimi konu alan 30 projenin değerlendirilmesini ele aldık. Hiç bir durumda, maliyet-etkililik analizinin çalışmamızla ilgisinin bulunmadığını gördük*” sözleriyle belirtmişlerdir (Woodhall, 2001:21).

Sözü edilen bu analiz teknikleri eğitimin faydaları ve maliyetleri konusunda yeterince yol gösterici kriterler olarak görülmemektedir. Eğitimde etkinliği ölçmek için daha nicel verilere yani daha güvenilir tekniklerin kullanılmasına ihtiyaç vardır.

2. Fayda-Maliyet Analizi Teorisi ve Teknikleri

2.1. Fayda-Maliyet Analizi Teorisi

Fayda-maliyet analizi genel olarak, bir ekonomi politikasının sonuçlarını toplum açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kamu yatırım projeleri yönünden ise fayda-maliyet analizi, bir projeyi topluma yükleyeceği maliyetler ve sağlayacağı faydalar açısından değerlendirmektedir.

Fayda-maliyet analizi, yaratılan faydanın büyük bölümünün ölçülüp parasal değerlerle tanımlanabildiği girişimlerde uygulanır. Bu yöntemde, belirli bir girişimin yaratacağı yarar ile meydana getirdiği maliyet karşılaştırılmakta ve net yarar sağlayan girişimler uygun kabul edilmektedir. Buna göre, marjinal faydası (MF) marjinal maliyetinden (MM) yüksek olan girişimlerde bulunmak ve bu girişimleri marjinal faydanın marjinal maliyete eşit olduğu (MF=MM) noktaya kadar geliştirmektir (Aslan, 2002:231). Amacı rasyonel bir yatırım bütçesinin belirlenmesi olan fayda-maliyet analizi, matematiksel olarak ifade edilen bazı kriterleri göz önünde bulundurmaya zorundadır. Buna göre, son zamanlarda kamu harcamalarında üç karar alma teknikleri kullanılmaktadır. Bunlar; (1) net halihazır değer (NHD), (2) içsel getiri oranı (İGO) ve (3) fayda-maliyet oranı (F/M) tekniğidir.

2.2. Fayda-Maliyet Analizi Teknikleri

2.2.1. Net Halihazır Değer Tekniği (NHD)

Net halihazır değer tekniği, paranın zaman değerini dikkate alır ve net faydaların zaman içindeki akışını şimdiki değer terimlerine çevirir. Bu yöntem, yatırımların iktisadi ömürleri içinde yarattıkları fayda ve maliyetlerin bugünkü değerleriyle ilgilenmektedir. Diğer bir deyişle, projenin fayda ve maliyetleri önceden saptanan belirli bir iskonto oranı üzerinden bugünkü değerlere indirgenir. Bugünkü değerlerden yatırım maliyetleri düşürülür ve projeler net halihazır değerler ışığında değerlendirilir. Bu tekniğe göre projeler, net faydanın halihazır değeri net maliyetin halihazır değerini aşılıyorsa seçilmelidir. Bu yöntem, özel ve sosyal net halihazır değer olmak üzere iki şekilde hesaplanmaktadır. Özel net halihazır değerde, toplam özel maliyet ve fayda değerleri, sosyal net halihazır değerde ise, toplam sosyal maliyet ve sosyal fayda değerleri yer almaktadır. Yıllık faydalar (b_t), yıllık maliyetler (c_t), (n) yıl ve iskonto oranından $(1+i)$ oluşan net halihazır değer formülü ise aşağıda görüldüğü gibi ifade edilmektedir (Cohn, 1979:110):

$$\sum_{t=0}^n b_t / (1+i)^t - \sum_{t=0}^n c_t / (1+i)^t = \text{NHD} \dots \dots \dots (1)$$

Bu teknikte gerekli olan, faydaların iskonto edileceği uygun iskonto haddinin seçimidir. Yatırımın uzun dönem borçlar ile finanse edilmesi halinde, ödenen gerçek faiz haddi iskonto haddi olarak kabul edilmelidir. Projenin uygulanmasında hiçbir borçlanma kullanılmamışsa, o zaman Merkez Bankası'nın uzun dönem borçlar için tahvillere uyguladığı faiz haddi bu tahvillerin rizikosu yok denecek kadar az olduğu için iskonto oranı olarak kabul edilebilir.

2.2.2. İçsel Getiri Oranı Tekniği (İGO=r)

İçsel getiri oranı tekniği, paranın zaman değerini dikkate alır. Bu teknik, projeden doğacak fayda akımlarının bugünkü değerini, maliyetlerin bugünkü değerine eşit kılan iskonto (i) oranının saptanması temeline dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, içsel getiri oranı (r), brüt bugünkü faydayı, brüt bugünkü maliyete eşitleyen iskonto haddidir. Buna göre, yatırımın sosyal bakımdan karlı olabilmesi için içsel getiri oranının iskonto oranından büyük olması gerekir. İçsel getiri oranı özel ve sosyal olmak üzere aşağıda görüldüğü gibi formüle edilmektedir (Cohn, 1979:111):

$$\sum_{t=0}^n b_t / (1+i)^t - \sum_{t=0}^n c_t / (1+i)^t = r \dots \dots \dots (2)$$

Bir yatırım projesinin içsel getiri oranı, piyasa faiz haddinden büyükse ya da eşitse proje karlı sayılabilir. Bu şartı sağlayan birden fazla seçenek varsa, içsel getiri oranı en yüksek olan proje seçilir.

2.2.3. Fayda/Maliyet Oranı Tekniği (F/M)

Fayda-maliyet oranı tekniği, fayda-maliyet analizinde kullanılan bir diğer tekniktir. Buna göre, fayda-maliyet oranı, faydanın şimdiki değerinin yatırımın şimdiki maliyet değerine oranıdır. Bu teknik, en yüksek fayda-maliyet oranı olan projelerin seçimine imkan vermekte ve birden küçük olan projelerin reddedilmesi kuralını içermektedir. Formül, analizin yayıldığı yıllar (n), toplam faydalar (b_t), toplam maliyetler (c_t), analizin yapıldığı yıl (t), iskonto (i) oranından oluşmaktadır ve aşağıda görüldüğü gibi ifade edilmektedir (Ataç, 1978:260):

$$B_t / C_t = \frac{\sum_{t=0}^n b_t / (1+i)^t}{\sum_{t=0}^n c_t / (1+i)^t} \dots \dots \dots (3)$$

Eğer birey ve toplum için gerçekleşen faydalar eğitimin maliyetini aşıyorsa, o zaman bu eğitimsel çaba iyi bir yatırım olarak değerlendirilebilecektir. Bu yönüyle, fayda-maliyet analizi, belirli eğitim seviyelerinin veya mesleklerin getiri oranlarının da bulunmasına yöneliktir. Bu analizin sonuçları, kişilerin eğitim tercihleri ve eğitim

sektörü içerisinde çeşitli eğitim düzeylerinin özel ve sosyal getiri oranlarının tespiti için kullanılabilir.

Eğitimden sağlanan getiri oranları üzerine yapılan çalışmanın çoğu, miktara vurulabilecek değişkenler yerine, genellikle çeşitli safhalarda eğitim yolu ile elde edilen kazançlardaki artışların ve katlanılan maliyetlerin kıymetini bir dereceye kadar ekonomik etkilerini de göz önünde almaya çalışarak takdir etme teşebbüsünde yoğunlaşmaktadır. Mesela yükseköğretimde fayda-maliyet analizi çalışmalarında yer alan fayda, bireyin yükseköğretim mezunu olarak elde edeceği ömür boyu net kazanç ve lise mezunu olarak elde edeceği ömür boyu net kazançların farkından oluşmaktadır. Analizde yer alan bireyin maliyeti ise, bireyin doğrudan maliyeti ve bireyin üniversiteyi çalışmaya tercih etmesinden dolayı vazgeçtiği gelirler (dolaylı maliyet) ve öğrenimi süresince katlandığı harcamalardan (doğrudan maliyet) oluşmaktadır. Zaman dilimi ise, bireyin çalışmaya başladığı yaş ile emekli olduğu yaşa kadar olan süreyi kapsamaktadır.³ Buna göre, yükseköğretim mezunu bireyin yükseköğretimden dolayı elde ettiği ömür boyu net kazancı aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmaktadır (Akalin, 1980:58):

$$\sum_{t=22}^{65} \text{Bireyin ömür boyu net kazancı} = \left[\sum_{t=18}^{65} \text{lise mezunu bireyin kazancı} - \sum_{t=22}^{65} \text{üniversite mezunu bireyin kazancı} \right] - \sum_{t=18}^{22} (\text{doğrudan maliyet}_t + \text{dolaylı maliyet}_t) \dots \dots \dots (4)$$

3. Yükseköğretimde Fayda-Maliyet Analizi Uygulamaları

Eğitimde fayda-maliyet analizi konusunda ilk çalışma Vera Moris ve Adrian Ziderman tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, eğitim seviyelerine göre değişen fayda ve maliyetler kullanılarak sosyal getiri oranları hesaplanmıştır. Buna göre, İngiltere’de 1966–67 döneminde vasıfsız işçiye ait sosyal getiri oranı üniversite mezunu bireye ait orandan düşük, yüksek lisans mezunu bireyinkinden yüksektir (Peters, 1979:60–70).

Eğitimin getirileri üzerinde yapılmış en geniş kapsamlı ilk çalışmayı W.L.Hansen (1973), “*Total and Private Rates of Return to Investment in Schooling*” adlı çalışmasında fayda-maliyet analizi uygulayarak gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, eğitim seviyelerine göre yaş-kazanç profili oluşturulmuş, fayda ve maliyetler hesaplanmıştır. Bu fayda ve maliyet verileriyle, her bir eğitim seviyesi için net faydanın halihazır değeri ve özel getiri oranları hesaplanmıştır (Atkinson, 1983: 87-93).

Psacharopoulos (1983) tarafından yapılan 32 ülkeyi kapsayan çalışmada fayda-maliyet analizi yöntemi kullanılmış, ilköğretimin sosyal getiri oranının ortaöğretim ve

³ Lise mezunu bireyin 18, üniversite mezunu bireyin 22 yaşında işe başladıkları, 65 yaşında emekli oldukları varsayılmıştır.

yükseköğretimin getiri oranından yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada, eğitimin sadece karlı bir yatırım olmakla kalmayıp, pek çok durumda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal getiri oranının fiziki sermayenin getiri oranını aştığı da görülmüştür (Woodhall, 1994:3-4).

Türkiye’de yükseköğretimin getirilerine ilişkin yapılan ilk analizde, yalnızca kamu kesiminde çalışanların çapraz-kesit yöntemiyle yaş-kazanç profili elde edilmiş ve ortaöğretim ile yükseköğretim kademelerinin getiri oranları hesaplanmıştır. Buna göre, ortaöğretim seviyesinin hem özel (%14) hem de sosyal getiri oranının (%11) yükseköğretimin özel (%2.5) ve sosyal getiri oranından (%1.5) daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kamusal harcamaların ortaöğretim seviyesinde artırılması, fakat yükseköğretim seviyesinde kısılması gerektiği sonucuna varılmıştır (Özelli, 1960:175). Kruger (1972), “*Türk Yükseköğretiminde Getiri Oranları*” adlı çalışmasıyla Türk yükseköğretim harcamalarına fayda-maliyet analizini uygulayarak sonuçlarını uluslararası tartışmalara açan ilk kişidir.

Yükseköğretim harcamalarına fayda-maliyet analizinin uygulandığı bu çalışmada, kazanç verilerini elde etmek için Metal Sanayicileri Sendikası’nın (MESS) 1968 yılı piyasa ücret etüdü ile ABD Hava Kuvvetleri’nin 1968 yılındaki çalışması esas alınmıştır. Bu iki çalışmanın sonuçlarının yakın çıkmasından hareket edilerek, MESS ücret etüdünün, çapraz-kesit yöntemi ile yaş-kazanç profili elde edilmiştir. Bu çalışmada, eğitim seviyesinin artması ile özel kazançlarda az miktarda artış olduğu, yükseköğretim kademesinin özel getiri oranının (%25) sosyal getiri oranından (%8) yaklaşık dört kat daha fazla olduğu görülmüştür. Yükseköğretimin, özel açıdan karlı bir yatırım olmasına rağmen sosyal açıdan karlı bir yatırım olmadığı sonucuna varılmıştır (Kruger, 1972:482-499). Ancak, bu çalışmalarda, çapraz-kesit analizi kullanılmış, büyüme, işsizlik, enflasyon ve ortalama ömür beklemeindeki farklılıklar dikkate alınmamıştır. Bu, bazı sakıncaları içermektedir. Bu sakıncalar ise fayda-maliyet analizi teorisinde kullanılan içsel getiri oranı, net halihazır değer ve fayda-maliyet oranı olmak üzere üç teknikte giderilmektedir.

Bu üç tekniği kullanarak yükseköğretim harcamalarına fayda-maliyet analizini uygulayan ve Türkçe olarak yazan ilk araştırmacı “*Yükseköğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizi’nin Uygulanması*” adlı çalışmasıyla Güneri Akalın olmuştur.

1970 yılı verilerinin kullanıldığı, çapraz-kesit analizi ile yaş-kazanç profilleri elde edilmiştir. Bu çalışmada, özel içsel getiri oranının (%10.5) sosyal getiri oranından (%8.3); özel fayda-maliyet oranının (7.32) sosyal fayda-maliyet oranından (6.32) daha yüksek olduğu görülmüştür (Akalın, 1980:157). Böyle bir sonuç, yükseköğretime tahsis edilen kamu kaynakların etkin kullanılmadığı, özel kaynakların kullanılması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Türk yükseköğretiminde fayda-maliyet analizinin yapıldığı bir başka çalışmada, 1985 yılı verileri kullanılarak fayda ve maliyet değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada, yükseköğretimin toplam sosyal maliyetinin (3.364.536 TL) toplam özel maliyetinden (1.865.500 TL) yaklaşık üç kat daha fazla olduğu, yükseköğretimin doğrudan sosyal maliyetinin (1.464.376 TL) özel maliyetinin (247.228 TL) yaklaşık altı katı olduğu görülmüştür. Ayrıca, yükseköğretim mezunu bireyin (56.796.300 TL), lise mezunu bireyden (39.570.600 TL) yaklaşık iki katı daha fazla bir ücret geliri elde ettiği

görülmüştür. Buna göre, yükseköğretim mezunu bireyin özel getirisi (41.264.150 TL) sosyal getirisinin (13.861.165 TL) yaklaşık iki katından daha fazladır.⁴ (Tek, 1987: 12). Dolayısıyla, kamu kaynaklarından yükseköğretime daha fazla kaynak aktarıldığı ve yükseköğretime yapılan yatırımın topluma maliyetinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de (2002) yapılan bir diğer çalışmada, öğrenci maliyetleri, farklı eğitim seviyesinde elde edilen gelirler ve eğitimin özel ve sosyal getiri oranları hesaplanmıştır. 1987 yılı verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, yükseköğretim mezunu bireyin (5.150.891 TL) lise mezunu bireyden (2.447.275 TL) yaklaşık iki kat daha fazla gelir elde ettiği görülmüştür. Yükseköğretim kademesinde toplam maliyetin (3.323.207 TL) lise kademesindeki toplam maliyetin (858.565 TL) yaklaşık beş katı, ilkökul kademesindeki toplam maliyetin (374.120 TL) yaklaşık on katı; yükseköğretimin fırsat maliyetinin de (423.440 TL) lise kademesinin fırsat maliyetinin (211.088 TL) yaklaşık iki katı kadar olduğu görülmüştür. Bu verilere göre, ilkökul seviyesinde özel getiri oranı (%22.5) sosyal getiri oranından (%13.5); ortaöğretim seviyesinde, özel getiri oranı (%8) sosyal getiri oranından (%5.8); yükseköğretimde ise özel getiri oranı (%27.6) sosyal getiri oranından (%11.7) daha büyüktür (Türkmen, 2002:37). Diğer bir deyişle, hem özel hem de sosyal getiri oranlarının ilköğretim ve yükseköğretim seviyelerinde, ortaöğretim seviyesinde olduğundan daha yüksek, yükseköğretim seviyesinde ise özel getiri oranının sosyal getiri oranından önemli derecede yüksek olduğu görülmüştür.

Bu konuda yapılan bir başka çalışmada, Türkiye’de yükseköğretim kademesinde sosyal getiri oranı %8.5, özel getiri oranı ise %16.2 olarak hesaplanmıştır (Kesik, 2005: 220).

2005 yılı verilerinin kullanıldığı bir çalışmada ise, farklı fakültelerde kayıtlı öğrenciler için yükseköğretimin net halihazır değerleri, getiri oranları ve fayda/maliyet oranları hesaplanmıştır.⁵ Çalışmada, mesela mühendislik fakültesindeki birey için özel net halihazır değer (193.454 YTL), sosyal net halihazır değerden (174.180 YTL); özel getiri oranının (%40.26), sosyal getiri oranından (32.93) ve özel fayda/maliyet oranının (4.28), sosyal fayda/maliyet oranından (3.05) daha yüksek olduğu görülmüştür (Gölpek, 2008: 272). Bu sonuçlara göre, yükseköğretim yatırımının birey için oldukça karlı olduğu açıkça görülmektedir.

Bu sonuçların kullanılan verilerin güvenilirliğine bağlı olduğu unutulmadan, genel olarak, Türkiye’de eğitim hizmetlerinde kamusal kaynakların etkin kullanılmadığı söylenebilir.

⁴ Özel getiri (net özel kazanç)= özel kazanç- toplam özel maliyet; sosyal getiri (net sosyal kazanç)= sosyal kazanç- toplam sosyal maliyet formülleri ile hesaplanmaktadır.

⁵ Kazanç hesabında, üniversite mezunu birey ile lise mezunu bireyin kamuda istihdam edildiği varsayılmıştır. Özel maliyet hesabında, Türk Eğitim Derneği’nin 16 ili kapsayan anket çalışmasından yararlanılmıştır. İskonto oranı seçiminde ise, Merkez Bankası’nın uzun dönem tahvillere uyguladığı faiz oranı esas alınmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de hem eğitim yatırımları ile diğer yatırımlar arasındaki dengenin belirlenmesi, hem de yükseköğretim hizmetinin pahalı ve talebin yüksek olması nedeniyle kaynakların etkin bir şekilde kullanılması konusunda son derece dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Nitekim, 1980’li yıllardan itibaren, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde eğitim kurumları artan eğitim talebini karşılamada çeşitli güçlükler yaşamaya başlamışlardır. Özellikle yükseköğretim harcamalarının kamusal kaynaklardan karşılanması, yükseköğretime aşırı talep yaratmıştır. Bu aşırı talebi azaltmak ve etkinliği sağlamak ise, ancak, eğitim hizmetlerinin yararlananların elde edeceği faydaya göre değişecek şekilde paralı olması ile mümkündür. Bu durum, tahsis etkinliği açısından olumlu bir gelişmedir. Bu sayede sisteme, bir ölçüde elde edeceği faydanın katlanacağı maliyete değeceğini düşünenler girecektir. Bu yola, mevcut kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmış olacaktır.

Kaynakların etkin kullanımı sorununu çözebilmek için eğitim hizmetlerinin fayda ve maliyetlerinin bireyler ve toplumun tümü açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirmede, eğitimin maliyetleri ve faydaları arasındaki ilişkiyi bireyler açısından ölçerken özel getiriler, toplum açısından ölçerken de sosyal getiriler kullanılmaktadır.

Bu konudaki fayda-maliyet analizi çalışmalarında, genel olarak ilk ve orta öğretim kademelerinde sosyal, yükseköğretim kademesinde ise özel getirilerin ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir.

Böyle bir sonuç, ilk ve ortaöğretimde kamusal finansmanın yükseköğretimde özel finansmanın olması gerektiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, böyle bir sonuç, yükseköğretim düzeyindeki özel faydaların önemli ölçüde yüksek olması, finansmana katılımın sağlanan faydaya paralel olması gerektiğini ima etmektedir. Buradan da yükseköğretim hizmetinden birinci derecede yararlanan bireylerin yükseköğretim maliyetine katılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durumda olması gereken şey, eğitimin faydaları kimin için söz konusu ise maliyetine de onun katlanması gerektiğidir.

Daha açık bir ifadeyle, eğitim için, etkinliği sağlamak üzere kamusal olarak sağlanması gerekenin dışında devlet tarafından hiçbir kaynağın ayrılmamasıdır. Bunun anlamı, eğitimin özel faydalara paralel bir şekilde paralı olacağı, bunun da fayda-maliyet değerlendirmelerine göre belirlenebileceği, ödeme gücü olmayanların ise kamusal olarak destekleneceğidir. Etkinlik sorunun çözümüne sadece böyle bir sistem hizmet edebilir.

Kaynakça

- Akalm, Güneri (1980). *Yükseköğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizi'nin Uygulanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bil. Fak. Yayınları No: 444.
- Aslan, M. Hanifi (1998). *Hizmet Ekonomisi*. Bursa: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aslan, M. H. (2002). "Eğitim Finansmanının Ekonomi Politikası ve Yükseköğretimde Adil ve Etkin Finansman Politikaları.". *Liberal Düşünce Dergisi*, 28(7): 225-246.
- Ataç, E. (1978). "Fayda-Maliyet Analizi.". *Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, Ocak, 14(1), 267-274
- Atkinson, Gibson (1983). *The Economics of Education*. London: Hadder and Stoughton.
- Cohn, Elchon (1979). *The Economics of Education*. Cambridge: Ballinger Publishing.
- Coombs, P. ve Hallak, J. (1987). *Cost Analyses in Education- a Tool for Policy and Planning*. London: The Johns Hopkins University Pres.
- Gölpek, F. (2008). *Adalet ve Etkinlik Amaçları Bakımından Yükseköğretimde Finansman Politikası: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesik, A. (2005). *Yükseköğretimde Yeni Bir Finansman Modeli Önerisi: Bütünsel Model*. Ankara: Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:362
- Kruger, A. (1972). "Rates of Return to Turkish Higher Education.". *The Journal of Human Resources* 7(4), Fall, 482-499
- OECD (2008). Education at a Glance: Indicators. <http://www.oecd.org/bookshop/> (7 Mart 2010)
- Özelli, M.T. (1960). "The Estimates of Private Internal Rates of Return on Educational Investment in the First Turkish Republic, 1923-1960". *International Journal of Middle East Studies*, I,154-176
- Peters, G.H. (1979). *Fayda-Maliyet Analizleri ve Kamu Harcaması*. Ankara: Maliye Bakanlığı Teknik Kurulu Yayını No:1979/198
- Stiglitz, Joseph (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (2. Baskı), Çev. Ö. Faruk Batirel, İstanbul: Marmara Üniv. Yayını No:549
- Tek, Zühal (1987). *Türk Yükseköğretiminde Maliyet-Fayda Analizi ve Harç Uygulaması*. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkmen, Fatih (2002). *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırması*. Ankara: DPT: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayın No:2655
- Weidman, J. C. (1995). "Diversifying Finance of Higher Education Systems in the Third World: The Cases of Kenya and Mongolia.". *Education Policy Analysis Archives*, 3(5), February
- Woodhall, M. (1994). *Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar*. Çev. Yüksel Kavak ve Berrin Burgaz. Ankara: PEGEM Yayınları No.14
- Woodhall, M. (2001). "Eğitimde Maliyet-Etkinlik Analizi". Çev. Şakir Çınkır, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(3-4), Mart-Haziran, 21-23.